

ЕФЕКТИВНІСТЬ ОПЕРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто фінансові аспекти ефективності оперативного управління дебіторською заборгованістю підприємств, співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємствах. Визначені напрями покращення фінансового стану підприємства за рахунок оперативного управління дебіторською заборгованістю.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, бухгалтерський облік, обертання дебіторської заборгованості.

The financial aspects of efficiency of operative management an account receivable of enterprises, correlation of debtor and creditor debt, are considered on enterprises. Directions of improvement of the financial state of enterprise are certain due to an operative management an account receivable. are determined.

Key words: account receivable, account payable, record-keeping, rotation of account receivable.

Розрахункам за дебіторською і кредиторською заборгованістю належить чільне місце у системі бухгалтерського обліку, що пов'язано з існуванням проблеми неплатежів.

Особливо актуальним представляється аналіз і управління дебіторською заборгованістю для фірм, що здійснюють діяльність, велика частина якої полягає в русі коштів і фінансової документації, а не матеріальних потоків. У таких фірм значна частка поточних активів приходиться саме на дебіторську заборгованість. Ефективне управління дебіторською заборгованістю має особливе значення в період інфляції, коли подібна імобілізація власних оборотних коштів стає особливо не вигідною.

Багато науковців займалися дослідженням питання щодо обліку дебіторської та кредиторської заборгованості. Велику увагу приділяли цій проблемі як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Серед них варто визначити праці Є. Панченка, Л. Канищенка, Л. Коваленка, Л. Руденка, В. Потехіна, М. Лаврика, Є. Жукова, І. Ємельянова, О.І. Піліпенка.

Трактувать дебіторської заборгованості у сучасній економічній літературі є чимало. У більшості робіт досліджені теоретичні, методичні аспекти управління дебіторською заборгованістю, однак недостатньо вивченими залишаються питання оперативного управління дебіторською заборгованістю, розподілу її відповідно між підрозділами, що беруть участь у процесі управління даним видом активу.

Серед основних недоліків існуючої системи обліку та аналізу дебіторської заборгованості можна визначити такі:

а) для прийняття зацікавленими особами адекватних та вчасних рішень щодо існуючої політики оперативного управління дебіторською заборгованістю підприємств істотне значення мають актуальність і якість інформації про стан розрахунків з дебіторами, що формується на базі даних бухгалтерського обліку конкретних суб'єктів господарювання. Облікові реєстри, що є рекомендовані для використання, не передбачають накопичення інформації про розрахунки з дебіторами різного рівня деталізації і узагальнення. Це зумовлює неможливість отримання інформації про дебіторську заборгованість в обсязі і вигляді, достатньому для проведення аналізу розрахунків з дебіторами з метою прогнозування ймовірності настання платіжної кризи суб'єктів господарювання, складання рекомендацій щодо її попередження;

б) невирішені проблеми відображення в обліку довгострокової дебіторської заборгованості, оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи та послуги;

в) застосування у наших умовах методики аналізу дебіторської заборгованості, яка традиційно використовується за кордоном, не завжди доцільне через відсутність необхідного обсягу вірогідної і доступної інформації щодо розрахунків з дебіторами. Використання вітчизняних методик не дає змоги однозначно оцінити стан дебіторської заборгованості, а також ступінь його впливу на фінансовий результат роботи підприємств.

Зазначені проблеми вказують на необхідність пошуку специфічних засобів аналізу дебіторської заборгованості, спрямованих на отримання інформації комплексного характеру, достатньої для прийняття рішень щодо глибини стану неплатежів аналізованого суб'єкту.

Метою даної статті є висвітлення фінансових аспектів ефективності оперативного управління дебіторською заборгованістю підприємств та вирішення низки питань, пов'язаних з оптимальним співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємствах, впливом цієї заборгованості на фінансове забезпечення підприємств та їх фінансові результати.

Аналіз і управління дебіторською і кредиторською заборгованістю мають дуже велике значення для підприємств, що функціонують в умовах ринку. Вміле й ефективне управління цією частиною поточних активів та зобов'язань є невід'ємною умовою підтримки необхідного рівня ліквідності і платоспроможності. Управління дебіторською заборгованістю необхідно як при формуванні іміджу надійного позичальника, так і з погляду забезпечення ефективної поточної діяльності підприємства.

Методологічні засади формування та обліку інформації про дебіторську і кредиторську заборгованості, а також вимоги щодо її розкриття у фінансовій звітності визначено відповідно у П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість" та П(С)БО 11 "Зобов'язання". Згідно з П(С)БО 10, дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємства на певну дату [2].

Визначення дебіторської заборгованості, яке дав А.Г. Загородній, є найбільш наближене до того, яке подано в П(С)БО 10, і означає суму заборгованостей підприємству (організації) від юридичних або фізичних осіб (дебіторів) на певну дату, яка виникає в процесі господарських стосунків між ними [5, с. 196].

У П(С)БО 10 вказано, що дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод та може бути достовірно визначена її сума.

У розділі «оборотні активи» бухгалтерського балансу вітчизняних підприємств відповідно до чинного законодавства показується як поточна дебіторська заборгованість (з терміном погашення до 12 місяців), так і довгострокова (з терміном погашення більше 12 місяців).

Довгострокова дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка не виникає у ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу. Поточна дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка виникає у ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом 12 місяців з дати балансу.

Управління дебіторською заборгованістю – важлива ділянка роботи фінансових і бухгалтерських служб підприємства, яка переслідує декілька цілей: 1) отримання платежів від дебіторів – одного з основних джерел надходження грошових коштів на підприємство; 2) впровадження ефективних процедур інкасації тому, що у сучасних умовах існують певні суперечності між політикою в галузі закупівель і політикою продажів; 3) використання обліку реальних витрат або вигод від кредитних рішень, що приймаються, як інструменту розширення продажів і підвищення оборотності поточних активів.

Не менш важливими для підприємства є питання щодо зобов'язань, які в нього виникають. Згідно з Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" зобов'язання – це заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди [1]. Кредиторська заборгованість – це тимчасово залучені суб'єктом у власне користування грошові кошти, які підлягають поверненню юридичній або фізичній особі.

Аналіз стану дебіторської та кредиторської заборгованості має велике значення, їх розмір має значний вплив на фінансовий стан підприємств. Небезпечним є стрімке накопичення взаємних валових боргів між підприємствами, які можуть призвести до необгрунтованого банкрутства деяких підприємств.

Аналіз поточної дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства передбачає: обґрунтування можливості виникнення дебіторської та кредиторської заборгованості; формування реальної кредитної політики; оцінку покупців з точки зору надійності оплати; чітке, своєчасне визначення моменту сповільнення або прискорення погашення заборгованості покупцями; контроль за своєчасністю погашення дебіторської заборгованості та вивчення причин недотримання договірної дисципліни; обґрунтування інкасаційної політики; з'ясування причин прострочки дебіторської заборгованості.

Для ефективного оперативного управління дебіторською заборгованістю підприємств необхідно визначати та розраховувати ряд показників, що характеризують дебіторську та кредиторську заборгованість, розкривати їх економічний зміст та впливати на показники за допомогою активної дебіторської політики.

Аналіз проведемо на прикладі ВАТ «Запоріжсталь» з розрахунком показників, які представлені в табл.1 і табл.2. Відкрите акціонерне товариство «Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь» сьогодні – індустріальний гігант, що має повний металургійний цикл виробництва – від агломерату до листового холодного прокату. ВАТ «Запоріжсталь» ввійшло до четвірки найбільших металургійних підприємств України з обсягів виробництва. Частка комбінату у 2010р. у виробництві сталі в Україні складає 10,5%.

Таблиця 1

Показники оцінки дебіторської заборгованості ВАТ «Запоріжсталь» за 2009-2010 роки

№ з/п	Найменування показників	Умов. позначення	Формула для розрахунку	Розраховані показники		Економічний зміст
				2009	2010	
1	Коефіцієнт співвідношення між дебіторською та кредиторською заборгованістю, %	$K_{с.дз}$	$\frac{\text{Дебіторська заборгованість}}{\text{Кредиторська заборгованість}}$	87,15	85,95	Здатність розрахуватися з кредиторами за рахунок дебіторів протягом одного року
2	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (обороті)	$K_{дз}$	$\frac{\text{Чиста виручка}}{\text{Середня дебіторська заборгованість}}$	7	10	Скільки оборотів здійснено за рік коштами, вкладеними до розрахунків

Продовження табл. 1

3	Період погашення дебіторської заборгованості (днів)	$P_{д.з}$	$\frac{360}{K_{д.з}}$	51	36	Середній період інкасації дебіторської заборгованості
4	Частка дебіторської заборгованості в капіталі, %	$\mathcal{C}_{д.з.к}$	$\frac{\text{Дебіторська заборгованість}}{\text{Власний капітал}}$	23,87	29,1	Частка залучення капіталу у дебіторську заборгованість
5	Частка дебіторської заборгованості в оборотних активах, %	$\mathcal{C}_{д.з.об.а}$	$\frac{\text{Дебіторська заборгованість}}{\text{Оборотні активи}}$	50,72	55,75	Частка залучення оборотних активів у дебіторську заборгованість
6	Відношення дебіторської заборгованості до чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), %	$V_{д.з}$	$\frac{\text{Дебіторська заборгованість}}{\text{Чиста виручка}}$	15,77	13,59	Скільки дебіторської заборгованості припадає на 1 грн. чистого доходу від реалізації продукції

Таблиця 2

Показники оцінки кредиторської заборгованості ВАТ «Запоріжсталь» за 2009-2010 роки

№ з/п	Найменування показників	Умовне позначення	Формула для розрахунку	Розраховані показники		Економічний зміст
				2009	2010	
1	Коефіцієнт кредиторської заборгованості, %	$K_{кр.з}$	$\frac{\text{Кредиторська заборгованість}}{\text{Зобов'язання}}$	44,43	49,05	Частка кредиторської заборгованості, яка знаходиться у загальній сумі зобов'язань
2	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості (обороті)	$K_{к.з}$	$\frac{\text{Собівартість реалізації}}{\text{Середня кредиторська заборгованість}}$	8	6	Характеризує залучені кошти, які підлягають поверненню
3	Період погашення кредиторської заборгованості (днів)	$P_{к.з}$	$\frac{360}{K_{к.з}}$	45	60	Середній період сплати підприємством короткострокової заборгованості

4	Частка кредиторської заборгованості в капіталі, %	$Ч_{к.з.к}$	$\frac{\text{Кредиторська заборгованість}}{\text{Власний капітал}}$	27,39	33,86	Скільки кредиторської заборгованості припадає на 1 грн. власного капіталу
5	Відношення кредиторської заборгованості до оборотних активів, %	$Ч_{к.з.об.а}$	$\frac{\text{Кредиторська заборгованість}}{\text{Оборотні активи}}$	58,2	64,86	Скільки кредиторської заборгованості припадає на 1 грн. оборотних активів
6	Відношення кредиторської заборгованості до чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), %	$В_{к.з.ч.д}$	$\frac{\text{Кредиторська заборгованість}}{\text{Чиста виручка}}$	18,09	15,81	Скільки кредиторської заборгованості припадає на 1 грн. чистого доходу від реалізації продукції
7	Коефіцієнт співвідношення між кредиторською та дебіторською заборгованістю	$К_{с.кр.з}$	$\frac{\text{Кредиторська заборгованість}}{\text{Дебіторська заборгованість}}$	1,15	1,16	Здатність розрахуватися з кредиторами за рахунок дебіторів протягом одного року

Як збільшення, так і зменшення дебіторської і кредиторської заборгованості можуть призвести до негативних наслідків для фінансового стану підприємства. Так, зменшення дебіторської заборгованості проти кредиторської може статися через погіршення стосунків з клієнтами, тобто через зменшення кількості покупців продукції. Збільшення дебіторської заборгованості проти кредиторської може бути наслідком неплатоспроможності покупців. Деякі економісти-теоретики вважають, що це свідчить про раціональне використання коштів, оскільки підприємство залучає в оборот більше коштів, ніж відволікає з обороту. Але бухгалтери-практики оцінюють таку ситуацію тільки негативно, оскільки підприємство мусить погашати свої борги незалежно від стану дебіторської заборгованості. Нормальним вважається стан, коли кредиторська заборгованість перевищує дебіторську не більше ніж у два рази, але не менше ніж у 1,5 рази [7].

Допущення великого обсягу дебіторської і кредиторської заборгованостей характеризує ступінь незавершеності кругообігу оборотного капіталу. Адже зовсім недостатньо, щоб сума дебіторської заборгованості не перевищувала суму кредиторської заборгованості, бо підприємство зобов'язане розраховуватися за боргами перед кредиторами незалежно від того, отримує воно борги від своїх дебіторів чи ні. Домінування того або іншого виду заборгованості призводить у підсумку до дисбалансу в кругообігу оборотного капіталу. Обсяги дебіторської та

кредиторської заборгованостей повинні відповідати договірній дисципліні в межах правових термінів позовної давності. Тільки дотримання таких вимог може позитивно впливати на фінансовий стан підприємства.

Чим швидше обертається дебіторська заборгованість, тим менші балансові залишки дебіторської заборгованості на кожен дату і навпаки. Відповідно такий же зв'язок має місце між швидкістю обороту кредиторської заборгованості і її балансовими залишками.

При швидкій оберненості дебіторської заборгованості і повільній оберненості кредиторської заборгованості остання повністю покриває дебіторську заборгованість і зверх того слугує джерелом фінансування інших елементів оборотних активів. З цієї точки зору прискорення оберненості дебіторської заборгованості і уповільнення кредиторської покращує фінансовий стан підприємства. Одночасно швидка оберненість дебіторської і повільна кредиторської заборгованості може призвести до зниження показників платоспроможності підприємства. Тому, навіть при наявності можливостей управляти термінами платежів дебіторів і термінами розрахунків з кредиторами неможна безмежно зменшувати перші і збільшувати другі. Межами тут є рівність коефіцієнтів платоспроможності.

Особливе значення має аналіз і управління дебіторською та кредиторською заборгованістю в умовах інфляції, оскільки така іммобілізація власного оборотного капіталу стає найбільш не вигідною для підприємств, тому що більшість з них відчувають гостру нестачу оборотного капіталу. Оскільки кредиторська заборгованість одного економічного суб'єкта є дебіторською іншого, то сума кредиторської та дебіторської заборгованості для всієї економіки могла б дорівнювати нулю. Однак на підприємствах України кредиторська заборгованість є більшою за дебіторську. Основними причинами цього є:

1) кредиторська заборгованість оцінюється за повною ринковою ціною, тоді як дебіторська – за витратами;

2) до суми кредиторської заборгованості включено заборгованість перед бюджетом, державними цільовими фондами та з виплати заробітної плати.

Дебіторська заборгованість – обов'язковий елемент діяльності практично будь-якого підприємства. Занадто висока частка дебіторської заборгованості в загальній структурі активів знижує ліквідність і фінансову стійкість підприємства. Це пов'язано з тим, що вона підвищує ризик неплатежів і пов'язаних з ними фінансових втрат. Тому фінансовий менеджмент має використати всі наявні можливості для погашення заборгованості.

Склад дебіторської заборгованості впливає на фінансовий стан підприємства. Значне збільшення дебіторської заборгованості та її частки в оборотних активах може свідчити або про неефективну кредитну політику підприємства до покупців, або про збільшення обсягів реалізації, або про неплатоспроможність частини покупців. Зменшення заборгованості за рахунок скорочення періоду її погашення, а не за рахунок зменшення обсягів реалізації позитивно характеризує ефективність оперативного управління дебіторською заборгованістю підприємства.

Для покращення фінансового стану підприємства необхідна активна дебіторська політика, яка передбачає:

- формування ефективної кредитної політики підприємства;
- мінімізацію ризиків виникнення прострочених боргів;
- рефінансування дебіторської заборгованості.

Зміст та основна мета активної дебіторської політики – максимізація прибутку підприємства шляхом оперативного управління процесами формування та інкасації дебіторської заборгованості. Досягти цієї мети можна за допомогою певної моделі управління заборгованістю, яка являє собою послідовність дій, що організуються та реалізуються підприємством для мінімізації інвестицій у дебіторську заборгованість.

Література:

1. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.1999 р., № 996-XIV.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість": Наказ Міністерства фінансів України від 8.10.1999 р., № 237.
3. Шелудько В. М. Фінансовий менеджмент: підручник / Шелудько В. М. – К. : Знання, 2006. – 439 с.
4. Мочерний С.В. та ін. Економічна енциклопедія. – У 3-ох т. – Т. 1. – К. : Вид. Центр "Академія", 2000. – 864 с.
5. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – Львів : Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2005. – 714 с.
6. Марусяк Н.Л. Дебіторська та кредиторська заборгованість як основні фінансові регулятори кругообігу оборотного капіталу підприємства: 14.03.2010 – Хмельницьк : Вісник Хмельницького національного університету, 2010, №2, Т.2.
7. Організація бухгалтерського обліку: Навч. Посібник для студентів вузів/ Ф. Ф. Бутинець, О. В. Олійник, М. М. Шигун, М. С. Шулепова 2-е вид., доп. і перероб. – Житомир: ЖІТІ, 2001 – 576 с.
8. Кисельова О. Порядок врегулювання сумнівної, безнадійної заборгованості / Бухгалтерський облік і аудит. - 2003. - №4. - с.24-29.
9. Відкрите акціонерне товариство «Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь», річна інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smida.gov.ua/db/participant/00191230>.

*Рекомендовано до публікації
д.держ.упр., проф. Левченком Н.М. 10.04.12*

*Надійшла до редакції
13.04.12*